

ÉSZAKERDÉLY

NEMZETISÉGI VISZONYAINAK KIALAKULÁSA

HA ÉSZAKERDÉLY NEMZETISÉGI VISZONYAINAK kialakulását a történetíró szemével nézzük, a mai helyzet és a még csak háromszáz évvel ezelőtti állapot között is feltűnő különbséget észlelünk. Egészen sajátos, a geopolitikai tényezőknek ellentmondó folyamat eredménye az erdélyi Mezőség mai néprajzi képe: míg az ország többi részén a magyarság a központi fekvésű síkföldeken, ősi szállásterületén megtartotta számbeli fölényét és komoly veszteségeket csak a széleken szenvedett, addig Erdélyben épen a tartomány szívében, a magyar életformának leginkább megfelelő s ezért a magyarok által legkorábban betelepített Mezőségen került kisebbségi sorsba, miáltal összefüggő tömbjei (székelység, kalotaszegiek) a perifériákra szorultak. Maga ez a paradoxon-jellegű tünet is mutatja, hogy itt nem lehet szó következetes fejlődésről, hanem sokkal inkább külső tényezők erőszakos beavatkozásáról, ami az erdélyi népek természetes földrajzi elhelyezkedését és erőviszonyait katasztrófaszerűen támadta meg és forgatta fel.

MAGYAR ÉS ROMÁN ÉLETTERÜLET

A HONFOGLALÓ MAGYARSÁG, mint jellegzetes nagypásztor-nép, életformájánál fogva csak legeltetésre alkalmas területet szállott meg, tehát a sűrű, aljnövényzetben szegény bükk-erdőkbe már nem nyomult be, még kevésbé a fenyőerdőkbe. Átérve a földművelő életformára, ugyancsak a síksági és dombvidéki területek kínálkoztak alkalmas életterületnek s így a magyarság természetes néphatára nagyjában összeesett a bükkhatárral. Ezzel szemben a kispásztor, juhtenyésztő románság előszeretettel kereste fel a bükkösök és fenyvesek tisztásait, sőt maga is hozott létre irtás útján hegyi legelőket. Ilyenformán a két nép természetes életterülete meglehetősen biztonsággal szétválasztható, a síkságon és dombvidékeken a bükkösök határáig a magyarság telepedett le, a bükkösök szegélyétől fel egészen a magashegyi legelőkig a románság szállt meg.

Ha egy pillantást vetünk a szóbanforgó terület erdőtérképére és gondolatban összehasonlítjuk a néprajzi térképpel, lehetetlen fel nem fedeznünk a kettő közti legszorosabb összefüggést. A Szilágy-ság tölgyerdős dombjait és folyóvölgyeit kelet felől hatalmas félkörben szegélyezik a Réz, Meszes és Bükk hegységek erdőborította vonulatai. Ezekhez csatlakozik a Szamos szurduki kanyarulatánál az Ilosvai hegység, mely végigvonulva a Nagyszamos északi partján, bükköseivel határt szab a magyarság délről jövő terjeszkedésének. A Bihari és a Gyalui havasok bükkösei a Kiszamos mentén egész Kolozsvárig nyúlnak, körülzárva az öbölszerű Kalotaszeget.

Kelet felől a Sajó völgye mögött kezdődik az erdők sűrűsödése, jelezve a néprajzi határ szükségszerűségét. Annak a területnek, melyet a fentebb leírt bükkvonal körülzár, kisebb-nagyobb bükkerdőfoltjai kevés lehetőséget adnak arra, hogy egy vándorló kispásztor nép tanyát verjen a völgyek földmíves lakossága között.

A ROMÁNSÁG RÖVIDDEL a XIV. század közepe előtt tűnik fel az itt tárgyalt három megyében, tömegesebb megjelenése a század második felére esik. Akkorra a magyarság már több mint háromszáz éves itt lakásra tekinthetett vissza. Kolozsvár környékén a X. század közepe óta töretlen folytonosságban követhetők a magyar nyomok s Szent István uralkodása alatt az egész szóbanforgó terület, mint királyi sóvidék, teljes gazdasági, közigazgatási és katonai szervezettségben tartozott a magyar állam keretei közé. A Szamos vonalán húzódtak a gyepük Beszterce vidékétől egészen a szatmári Avas hegység lábáig, amint azt a helynevek is bizonyítják (Felőr, Alőr, Örmező Zsibó mellett, Örút és örmező a Szamos romádi kanyarulatánál stb.) s a mögöttes terület folyóvölgyeiben három évszázad leforgása alatt sűrű egymásutánban keletkeztek magyar falvak. A tatárjárás (1241–42) emberirtását kiheverve, az itt talált szórványos szláv lakosságot felszíva, a XIV. század elején, amint azt a római katolikus egyházas helyeknek 1332–37 közt történt összeírása bizonyítja, a magyarság a mezőség sokszáz falujában egyedüli úr volt.

SZILÁGYMEGYE MAGYARSÁGA

A BERETTYÓ FELSŐ FOLYÁSA MENTÉN Szilágybagos (50). Szilágyborzás (49), Szilágynagyfalu (48), Bürgезд (47), Zovány (46), Alsókaznacs (45), Ipp (44), Lecsmér (43) és Kémer (42) már a XIII. század eleje óta szerepelnek az oklevelekben, Alsókaznacsot (a felsőtől megkülönböztetendő) 1523-tól Magyarakaznacsnak nevezik, tehát lakossága akkor még magyar, a többiek máig megtartották magyar többségüket. Mögöttük, a Réz északi lejtőin 1341 óta ismerünk román falvakat.¹ A Bánffy-család valkói uradalmához tartoztak s gyors szaporodásuk földesuri telepítésnek tudható be. Az uradalom központja, Alsóvalkó (51), 1522-től Magyarvalkó, már 1249-ben feltűnik; mint neve is bizonyítja, magyar lakosságú, középkori egyházas hely s az újkorban is virágzó református gyülekezet. Porc, Márkaszék, Szilágycseres és Felsőkaznacs (57–59, 61) románsága a valkóvári román falvakkal egyidőben, a XIV. század elején települt meg. *A Krasznavölgyben* az ősi Krasznamegyének nevet adó

¹ Felsővalkó (67), Bogdánháza (84), Csizér (80), Tuszatelke (71), Fecsely (78), Alsó- és Felsőbán (76–75), Felsőszék (74), Krasznafüzes (69), Halmasd (60), Oláhkecel (85), Elyüs (63), Detrehem (62), tűnnek fel ekkor, másfél évszázad alatt számuk megkétszereződik; 1481-ben »oláh falvak«: Bagolyfalu (83), Boronamező (82), Boján (79), Perje (81), Palicka (77), Krasznatótfalu (72), Ujvágás (68), Füzespátelke (70), Valkóváralja (66), Krasznajáz (65), Gyümölcsénes (64) s a XVI. század elején tűnik fel Ballaháza (73).

Kraszna (53), azután Krasznahorváti (54), Petenye (55), Magyarkecel (56), Ráton (52), Krasznarécse (99), Varsolc (98), Szilágypercesen (94), Somlyószécs (97), Szilágy-somlyó (94), Somlyócehi (93), Somlyóújlak (89), Kárásztelek (41), Krasznahidvég (88), Mojád (87) és Zálnok (39) az egész középkoron át a XVI. század végéig magyar falvak,² nagyrészükre már a XIII. századtól kezdve vannak adataink. Köztük a kis román szörványok: Badacsony (96), Kerestelek (92) és Domoszló (40) román lakosságáról a XVI. század eleje óta tudunk. *A Zilah-patak két partján* Zilah (101), Egrespatak (102), Szilágypanit (100), Szilágyvaja (104), Cigányi (105), Magyargoroszló (109), Szilágyballa (110), Selymesilosva (91), Szilágylom-pért (90), Sarmaság (86) a XVII. században mind virágzó református gyülekezetekkel bíró magyar községek.³ Oláhbaksa. (111), Ökörítő (112) kis román szigetek a magyar többség közé beékelve.

Hasonló a helyzet *a Kusaly-patak völgyében*; Diósad (108), Magyarbaksa (128), Szilágykerked (125), Kusaly (127), Mocsolya (113), Szilágy-sámson (114), Szer (120), Hadadnádásd (121), Hadad (123), Lele (124), s az azóta elpusztult Apáca (122), továbbá Szilágykövesd (115), Szilágykorond (117), Bogdánd (119) nagyrészt a középkor óta egyházas magyar falvak, közöttük Kirva (126) valószínűleg csak a XVII. század elején románosodott el teljesen.⁴ A Bükkhegységből lesoványgó románság a középkor végén kezd a két legszélső falu, Korond és Kövesd határaitban megtelepedni, de a völgy magyarságának etnikai egysége még a XVI. században is megbontatlan. *A Szilágy-patak hosszában* alakult magyar falvak: Görscsön (106), Szilágyfőkeresztur (107), Doba (129), Debren (222), Vervölgy (130), Szilágy-szentkirály (223), Nagymon (131), Menyő (132), Szilágy-szeg (134), Nyirmon (133), Désháza (135), Szilágy-cseh (155), Völcsők (156), Vicsa (161), Szamosújlak (162), Monó (159), Égerhát (163) és *a Szamosbalpart* magyar őrfalvai: Szamosardó (160), Sülelmed (158), Szamoscikó (157), Bősháza (154), Benedekfalva (153), Oláhhorvát (152), Szamos-széplak (151), Inó (150),

² Krasznarécse 1550 körül a jobbágyok nevei: Virág, 2 Mór, 3 Nagy, 5 Tolvaj, Veres, 2 Kis, Hőczy, 3 Uza, 3 Tőrei, Király, 3 Fekete, 2 Gábr, 2 Szabó, Gáborján, 3 Koly, s még 1606-ban is csupa magyar jobbágy- és dülönevekkkel találkozunk, ezek közt fordul elő a beszivárgó románság jeleként: »oláhok ösvénye«. Petri: Szilágy vm. monographiája. IV. 288, 290. Somlyószécs a XVII. században még önálló ref. eklézsia, de már a XVI. században feltűnnek román jobbágynevek is. U. o. IV. 483, 492. Somlyócehin a XVI. században Kis, Csikos, Paap, Jobbágy, Tamás, Néma, Rácz, Drabant, Czipelus, Rigó nevű jobbágyok fordulnak elő. U. o. IV. 352–3. Krasznahidvég jobbágynevei: 2 Máté, Paal, Fablyan, Péter (1529), Balla, Gál, János (1675). U. o. III. 513. Zálnoknak a XVII. században önálló ref. eklézsiája volt. U. o. IV. 812.

³ Egrespatak határában már a XV. század végén megjelennek románok, de még a magyaroktól külön települnek: 1543-ban Magyar- és Oláhhegrespatak külön falvak. U. o. III. 341. Vaján 1549-ben jobbágyok nevei: Kocsis, Ghodry, Kolcsár, Csompaz, 2 Biró, 4 Pogány, Bereck, 2 Tompos, Gál, Oláh. U. o. IV. 742.

⁴ Apáca 1423-ban »possessio hungarialis«. U. o. III. 9. Kusalyon a XVII. század elején a magyar papnak még a kirvai románok is fizették a decimát. U. o. III. 741. Korondon az oláhok sokáig külön falut képeztek (1547: Naghkorond, Oláhkorond), ugyanígy Kövesden is. U. o. III. 681, 694. A később a törzsfalukba olvadt két román falut a térképen 118. és 116. számmal jelöltük.

Szamosudvarhely (149) és Zsibó (148) közé azonban már a XIV. század második felétől román falvak ékelődnek: Szilágynádasd, Nagyszeg, Dabjon, Dabjonújfalú, Szilágysolymos, Kucsó, Fürményes, Szilágypaptelek, Nyirsid, Vártelek, Mojgrád és Beréd (136–147), a Meszes bükkerdői mentén kitöltve a magyarság számára településre alkalmatlan területet.⁵ Míg ezt a szilágysági magyar tömböt délről és keletről a Réz és a Meszes román bevándorlói zárták el az erdélyi magyarságtól, addig észak és nyugat felé a Bükkhegység erdős lejtőin megszálló románság vont, az előbbinél ugyan sokkal keskenyebb határt Szilágymegye s az Érmellék és Szatmár magyarjai közé, a Berettyó és a Kraszna völgyét hagyva meg számukra közlekedési kapuknak.⁶ Nyugaton, *a megye érmelléki részén*, korai középkori magyar falvak sorakoznak: Tasnád, Tasnádszarvad, Érszakácsi, Újnemet, Ákos, Krasznamihályfalva, Krasznacégény, Érkisfalva, Érszentkirály, Érmindszent, Érgiről, Érkvás, Érhatvan, Érszodoró, Tasnádszántó, Érkörös, Szódemeter, Tasnádszilvás, Tasnádbalázsháza, Magyarcsaholy, Keszi, Pele, Peleszarvad, Pér a beléolvadt Ete faluval, Pacalusa, Pacal (1–27) és Csög (234).⁷

⁵ Debrent 1387-ben és 1423-ban kifejezetten magyar falunak mondják s a magyar templom romjai máig megvannak. U. o. III. 264. Menyő magyar kisnemesi (curialis) falu volt, 1543-ban 15 egytelkes és annál kisebb birtokú magyar nemes család lakta. U. o. IV. 56. Szamosújlakot 1387-ben magyar falunak mondják, 1577-ben jobbágynevei: 2 Pal, 2 Sebek, Biro, 2 Keomeorh, Zopri, 2 Drabant, Andras, 2 Fekete, 2 Zabo. U. o. IV. 717. Vicsát 1387-ben ugyancsak magyar falunak mondják, 1584-ben jobbágynevek: Zeles, Dobay, Sebeok. U. o. IV. 799. Sülelmeden 1640-ben jobbágyok: Halász, Fazekas, Fodor, Erdélyi. U. o. IV. 359. Cikón 1640-ben jobbágyok: Jakab, Bálint. U. o. III. 195. Benedekfalván 1582-ben jobbágyok: Kowach, Vayda, Beke, Baxay. U. o. III. 114. Oláhhorvátot 1387-ben és 1423-ban magyar falunak mondják, Oláhhorvát nevét csak a XVII. században kapta. U. o. III. 517. Szamosszéplakon 1596-ban jobbágyok: Thiburz, Wyd. U. o. IV. 385. Szamosudvarhely 1387-ben »magyar falu«, 1629-ben jobbágyok: Angios, Kadar, Darabant, Chehi, Monar, 2 Sabo, Meszaros, Tot, Barta, Söllösi. U. o. IV. 394. Zsibó és Inó 1387-ben még román falvak, azonban a középkor folyamán elmagyarosodtak, utóbbit 1596-ban kifejezetten »magyar falu«-nak állítják. U. o. III. 579.

⁶ A Berettyótól a Szamosig délnyugat-északkelet irányban húzódó román falusor: Usztató, Csekenye, Tasnádbajom, Oláhcsaholy, Tasnádorbó, Kege, Alsószopor, Felsőszopor, Nagyderzsida, Kisdersida (28–38) az Érmeiléke és a Krasznavölgy magyarsága közé ékelődött. E vidék románságára az első adat 1393-ból származik (Kege cum villis Volahorum; Fekete-Nagy-Makkai: Documenta Valachorum, Bpest, 1941. 458.) A bükkalji román falvak: Hadagyörtelek, Mutos, Alsó-, Közép- és Felsővárca, Bikácafalva, Szilágynyíres, Bábcá, Somfalva, Bükkötőfalva, Vadafalva, Kecskésfalva, Szilágyiállásfalva (164–176), Mosóbánya, Szilágyegerbegy, Bükkörményes, Alsó- és Felsőszivágy, Felső- és Alsóberekző, Gardánfalva (178–185) 1391-ben tűnnek fel, mint a század közepén Moldvából beköltözött Drágfiak birtokai. Komoly okaink vannak annak feltételezésére, hogy a Bükköt, Kővárvidékét és innen Szolnokdoboka északnyugati sarkát s az Egregy és Almás völgyét előzőnlő románság bevándorlásának az ő beköltözésükkel kapcsolatos áramlat volt az előidézője (v. ö. Maksai Ferenc: A középkori Szatmár megye. Bpest, 1940. 97–98.)

⁷ Csög, Újnemet és Érhatvan már a XVI. században fogadtak be román lakosságot (Petri i. m. III. 245, IV. 726, III. 373), a többiek azonban a XVII. században is őrizték magyarságukat. Érgirólton 1594-ben a tatárok csupa magyar jobbágy házát égették fel (U. o. III. 366.), Peleszarvad határában 1489-ben minden dülönév magyar (U. o. IV. 406).

A SZAMOS-BALPART MAGYARSÁGA

A MAI SZOLNOKDOBOKA ÉS KOLOZS MEGYÉK területén a magyarság települése kétségtől a Kísszamosztól északra, illetve nyugatra eső vidéken indult meg, a legőszibb gyepűvonal azonban idezárt még a folyó jobb partján is egy széles sávot. A honfoglaláskori nyomoktól eltekintve (Koloszvár – Zápolyautcai lelet) két község-név (Jenő és Keszü) is utal a királyság korát megelőző magyar településre, mivel a törzsnevekből származó helynevek sokkal a törzsszervezet felbomlása után nem keletkezhetek. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a románság megjelenésekor, a XIV. században a szolnokdoboka- és kolozsmegyei magyar falvak elenyészően csekély kivétellel már meg voltak alakulva.⁸

Kalotaszegen Bánffyhyunad, Zentelke, Kalotaszentkirály, Magyarókerke, Malomszeg, Kalotabökény, Magyarvalkó, Magyargyerőmonostor, Derite, Jákótelke, Nyárszó, Kőrősfő, Sárvásár, Magyarbikal (264–277) és Zsobok (226)⁹ magyarsága mellett a Gyalui havasok lábainál meghúzódó román falvak: Székelyő, Incel, Meregő, Kelecel, Kalotaújfalú, Oláhgyerőmonostor, Nagykalota, Kalotabikal, Erdőfalva és Bedecs (278–287) a hegység és a völgyi magyarság közé beszorult, fiatal, a XIV. század végén és a XV. század elején keletkezett etnikai szórványok. A kalotaszegi magyar tömbhöz szervesen kapcsolódtak az *Almásvölgy* magyar falvai: Ketesd, Farnas, Kispetri, Nagypetri, Almástamási, Bábony, Váralmás, Középlak, Magyarnagyzsombor, Almásszentmihály, Hidalmás, Füžesszentpéter (237–248), Almásszentmária (227), Sztána (299) és Tótelke (300)¹⁰ A Kapus, Nádas, Borsa patakok és a Sebeskőrös forrásvidékének erdős domboldalain a XIV. század közepétől fogva jelenik meg néhány román falucska,¹¹ de a hegnyonulat keleti lejtőjén ismét összefüggő magyar népterület következik. A *Kapus völ-*

⁸ V. ö. Tagányi, Réthy, Pokoly: Szolnokdoboka vm. monographiája I. 61. 65. és Balázs Éva: Kolozs megye kialakulása. Bpest, 1939. térkép.

⁹ Deritén 1455-ben 5, 1491-ben 9 kétségtelenül magyar nevű jobbágy élt (Balázs i. m. 22.). Kalotabökényen ugyan már 1375-ben vannak románok (Hungari et Olachy de Bokán; Fekete-Nagy-Makkal i. m. 258.), de róm. kat. temploma bizonyítja magyar jellegét. Magyarvalkón 1504-ben 6 magyar nevű jobbágyot említene (Balázs i. m. 23.).

¹⁰ Farnason 1396-ban Hegedős István, 1453-ban Veres Bálint, Macskás Pál, 5 Parvus (Kis) és egy Magnus (Nagy), 1513-ban Sárdi György jobbágyok élnek (Balázs i. m. 22–23.), Nagypetrin 1428-ban Barthalyws, 1486-ban Arach és Magnus nevű jobbágyok élnek (Csánki, Magyarország történeti földrajza stb. V. 395.). Még 1644-ben is csupa magyar nevű jobbágy lakta (Orsz. Levéltár, Kmon. Urb. f. 26.). Ugyiszintén Váralmáson, Almásszentmihályon és Bábonyban is (U. o.). Almástamásin 1498-ban Veres Máté jobbágy szerepel (Csánki i. m. V. 417.). Füžesszentpéteren ugyan 1461-ben laknak már ötvenedet fizető román jobbágyok (Z. Páclisanu: Un registru al quinquagesimeii, Fraților A. și I. Lapedatu, București, 1936.598.), de középkori r. kat. egyháza bizonyítja magyar jellegét.

¹¹ Oláhnádas (295), Dank (301), Topaszentkirály, Nádasberend, Pusztatopa (321–323), Milván, Ugróc, Almásdál, Füzes (358–361).

gyében Gyerővásárhely (290), Magyarkiskapus (291), Nagykapus (293), a Kisszamos völgyében Gyalu (314), Szászlóna (315), Magyarfenes (316), Szászfenes (318), Kolozsvár (319), Szamosfalva (544), Apahida (543), Magyarzsuk (541), Nemeszsuk (542) magyar helységek.¹² Dél felé, a Kapus és Kisszamos mentének magyar falvait román telepek szegélyezik, délről idevándorolt töredékek, területükön a románságnak első képviselői.¹³ A Kapus-Kisszamos vonaltól északra a Deberke völgyéig a középkorban s az újkor elején a magyarság egyetlen hatalmas tömbben élt. A *Nádasmentén* Jegenye (296), Inaktelke (297), Egeres (298), Mákó, Nádasdaróc, Bogártelke, Solyomtelke, Türe, Magyargorbó, Magyarnádas, Vista, Szucság, Bács (302–311), Nádaszentmihály, Magyarszentpál, Magyarsárd, Nádashóród, Méra, Nádaspapfalva, Kajántó, Bodonkút, Diós,¹⁴ Magyarmacska, Szentmártonmacskás, Hosszúmacskás, Fejérd¹⁵ (324–336), a *Borsavölgyben* Nagyesküllő, Solyomkő, Kide, Bádok, Csomafája, Kolozsborsa, Válaszút (337–343), ördögkeresztur, Magyarfodorháza, Kovácsi, Bábus, Kolozsgyula, Borsaujfalú (228–233),¹⁶ a Lónai és Lozsárdi patakok mentén Kendilóna (344), Szamos-

¹² A mai Magyarfenes 1332-ben mint »Oláhfenes« tűnik fel, de már akkor r. kat. egyháza van, tehát magyar jellegűnek kell tekinteni. 1443-ban Forgach és Horwath nevű lakói fordulnak elő (Csánki i. m. V. 361.). Szászfenes lakói 1492-ben Modor és Fodor (U. o.). Szamosfalván a XV. században 16 feltétlenül magyar jobbágynev fordul elő (U. o. V. 404.). Apahida középkori határnevei és egy ismert jobbágycsaládja (Soldos) magyarok (U. o. V. 328.). Nemeszsukon magyar kisnemesek éltek, Magyarzsukon 1538-ban jobbágyok Gewdry, 2 Santho, Beres, 2 Phylep, 3 Nagh, 3 Bonyo, Wayda, 2 Kanthor, 2 Zeky, Kouach, 3 Sypos, Demyen, Palffy, Zylagy, Zakach, Fenesi, Thorkos, Thar, Thezev, Byro, Fysthews, Kathonay, Chany (Erd. Nemzeti Múzeum, Suky lt. C (20.).

¹³ Pányik (288), Oláhgyerővásárhely (289), Oláhkiskapus (292), Egerbég (294), Melegszamos (312), Hidegszamos (313), Tótfalu (317) s idetartoznak a mai Magyarfenesnek a XIV. század elején idekerült, azóta eltűnt románjai is.

¹⁴ Magyargorbón 1437-ben 20 kétségkívül magyar jobbágy fordul elő (Csánki i. m. V. 355.). Nádaszentmihályon 1461-ben vannak ugyan román jobbágyok, de r. kat. temploma bizonyítja magyar jellegét, a XV. században jobbágynevek: Zengő, Balog, Kovács, Deák (U. o. V. 410.). Szentpálon a XV. században Magyar, Harangozó, Magyar, Ösz, Keresztély, Tapasztó nevű jobbágyok élnek (U. o. V. 411.). Sárdon 11 magyar jobbágynev fordul elő a XV. században (U. o. V. 398–399.). Kóródon Székely, Ösz és László jobbágynevekkel találkozunk ugyanakkor (U. o. V. 369.). Papfalván a XV. században 10 magyar nevű jobbágyot említenek (U. o. V. 392.). Kajántón 1580 körül 51 magyar nevű jobbágyot sorolnak fel (Orsz. Levéltár, Kmon. Urb. f. 26.). Bodonkúton, a régi Budán, minden középkori jobbágy- és határnév magyar (Csánki i. m. V. 339–340.). Dióson 1469-ben 15 magyar nevű jobbágy szerepel (U. o. V. 346.).

¹⁵ Bár a három Macskáról fennmaradt középkori határ- és jobbágynevek magyarok, 1461-ben az akkori Csepelmacskáson feltűnnek román pásztrok (U. o. V. 379.). Fejérd középkori jobbágynevei is magyarok (U. o. V. 350.).

¹⁶ A borsavölgyi falvak egyrésze még a középkorban r. kat. egyházas hely volt, más részükről tudjuk, hogy a XVII. században ref. anyaegyházak voltak (Népkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára, 1882. IV–V. 1.). 1461-ben az ötvenedszedők egyetlen borsavölgyi faluban sem találtak románokat (Páclisanu i. m.). A románság késői megjelenésére lásd: Mikó Imre, Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés, Kolozsvár, 1932.

jenő (345), Ónok, Doboka, Lónapoklostelke, Magyarderzse, Magyar-köblös, Páncélcseh, Récekeresztúr (347–353), Szentkatolnadorna, Vajdaháza, Drág (355–357), Felső- és Alsótők, Szarvaskend, Esztény, Tötör, Kecsdzilvás, Kecsed, Girolt, Szilkerék (362–370), Kódor, Désakna, Oláhpéntek, Ormány, Kérő (375–379), Néma (381) és a *Deberke völgyében* Mánya, Radákszinye, Alparét (387–389) és Szekerestörpény (382)¹⁷ magyarságának egységét csak néhány jelentéktelen kis román szórvány tarkította.

A Kisszamos balpartján elhelyezkedő magyar települési területet nyugat és észak felé középkori eredetű román falvak¹⁸ koszorúja

¹⁷ Kendilónát 1596-ban »magyar falu«-nak mondják (Szolnokdoboka mon. i. m. IV. 292.). Ónokon 1473. jobbágyok: Vas, Tőke, Burda, Széki, Varga, Magyarai, 1646-ban »magyar falu« (U. o. V. 287, 289.). Dobokán jobbágyok 1500: Almás, Máté, Kovács, 1501: Gyala, Cséce, Kis (U. o. III. 325.). Derzsén 1582: Fazakas, Varga (U. o. III. 280.). Köblösön XV. sz.: Szőke, Asztalos, Rostagyártó, Bakó, Nagy, Marti, Falnagy, Tamási, Szabó, Andok, Kajántai, Márk, Vajda, Kovács, Alcs, Rohmány, Máté, Sarlódi, XVI. sz.: Sebestyén, Szöllös, Kupa, Máté, Asztalos, Kömives, Simon, Fodor (U. o. IV. 451–454.), Récekeresztúron 1588: több magyar nevű jobbágy, 1674: Csató, Orosz, Balás, János, Kovács (U. o. V. 543.), Szentkatolna határnevei 1441-ben magyarok (U. o. VI. 365.). Vajdaháza 1440-ben »possessio ungaricalis«, jobbágynevek 1486: Márkus, Teke, Kékes, Dali, Szabó, 2 Pető, Székely, Cseh, Szőcs, Kádár, (U. o. VII. 53–55.). Alsótőkön jobbágynevek 1484: Johos, Lénárt, Szalacsi, Erdős, Gyómolon, Veres stb. (U. o. VII. 6.), Felsőtőkön 1510: Móré, Lénárt (U. o. VII. 36.), Tötörön 1651: Sós, György, Kovács stb. (U. o. VII. 36.), Szarvaskend 1594-ben »magyar falu«-nak mondják (U. o. VI. 279.), Esztényben 1594-ben 20 magyar nevű jobbágyot írtak össze (U. o. III. 425.), Kecsedon jobbágyok 1473: Varga, Ferenczi, Dési, Sibert, Kádár (U. o. IV. 235.), Kecsdzilváson 1577: Vas, Kis, 1638: Csorba, Kis (U. o. IV. 256.), Girolton 1539: Ecző, Nagy, 1577: Kis, Köblösi, 1651: Márton, Tolvaj, Törpényi, Czondi, Fodor (U. o. III. 523–529.), Szilkeréken 1491: Dévai, Varga, 1577: Török, Dévai, 1635: Székely, Czegődi, Dévai, 1683: Csonka, Méhes, Filep, Süket (U. o. VI. 531–536.), Kódor bírójá 1554-ben Kis (U. o. IV. 389.), Pénteken XV. sz.: Barta, Kerekes, Szász, Perkel, Hegedüs, Szenes, Istvánfi, Orros, 1641: Pergő, Molnár (U. o. V. 422–430.), Ormányban 1653–58: 24 magyar egytelkes nemes, darabont és szabados (U. o. V. 301.), Némában 1524: Kis, Magyarai, Szabó (U. o. V. 227.), Alparéten 1577: Fazakas, Turi, Kocsis, Adorján (U. o. II. 8.), Mányán 1577: Balázs, Pungrácz, 1595: 2 Pongrácz, Demeter, 1612: Demeter, Berkesi (U. o. V. 123–124.), Szekerestörpényben 1631: Lénárt, Dénes (U. o. VI. 293.), Szinyén XVI. sz.: Vas, Nagy, Gorbói, Affra, Katona, Szekrényes, Aranyos, 1611: Aranyos, Fazakas (U. o. VI. 458.), Páncélcsehen 1473: Bor, Faber, Byro, Pergethew, Wyfalwy, Mochy, Wegh, Iponya, 2 Zabo, Kaythor, Thewkes, Buda, Bukas, Somogy, Golwy, 2 Sos, Fazakas, Isthwan, 2 Zalay, Warga, Molnar, Weres, Molway, Buda, 2 Zylagy, Gyrolthy, Fodor, Dyak, Byro, Zabo, Barber, Lazlo, Kono, Zakalothlan, Gogan, Karachon, Folnyagh, Gorby, Bor, Kechethy, Bartha (Orsz. Levéltár, Bethlen lt.).

¹⁸ Az Egregy és Almás patakok völgyében a románság falvai a XIV. század végén kezdenek feltűnni: Csigen, Prodánfalva, Egregyborzova, Farkasmező, Karika, Zsákfalva, Somróufalu, Romlott, Felső- és Alsónyárló, Csömörölő (186–196), Galponya, Vaskapu, Egregypósa, ördögkút, Szentpéterfalva, Felsőegregy, Pusztarajtóc, Nagyrajtóc, Szilágybogya, Vármező, Meszesszentgyörgy, Kásapatak (198–209), Gurzófalva (103), Nyérce, Cold, Almásnyíres, Kiskökényes, Alsó-, Közép- és Felsőfüld, Komlósujfalu, Kendermező, Almásrákos, Almásbalázsháza, Kettősmező, Almásgalgó, Tihó, Szamosörmező (249–263.) Elhelyezkedésük félreérthetetlenül mutatja, hogy a kővárvidéki románságból leszivárgó népesség ülte meg őket. A Szamoskanyar hatalmas bükkjeivel mintegy göcpontja és rezervoárja a délre és keletre irányuló román

határolja és vágja el a szilágysági és szatmármegyei magyarságtól, köztük a középkorban két erős magyar szórványtelep – uradalmi központok – állt fenn: Alsóegregy (197) és Csákgörbő (394).¹⁹

A MEZŐSÉGI MAGYAROK

A KISSZAMOSTÓL KELETRE kezdődik a tulajdonképeni Mezőség, erdőfoltokkal tarkított dombosvidék, mely sajátos domborzati viszonyainál fogva nemzetiségileg vegyes lakosság megtelepítését tette lehetővé. Mint legeltetésre és földművelésre alkalmas területet a magyarság már a királyság első századaiban megszállotta s néphatárát a *Nagyszamos jobbpartján* rögzítette le. Itt alakultak ki népiségünk északkeleti kitolt állásai: Kapjon, Alőr, Kozárvár, Monostorszeg, Csicsó Mihályfalva, Baca, Retteg, Felőr, Csicsókeresztúr, Várkudu, Szécsárma, Szamoskócs, Virágosberek, Magyar nemegye, Bethlen (461–475), Péterháza (490), Árpástó, Szentmargita, Mikeháza és Dész (477–480).²⁰ Kelet felé a *Sajó mentén* ugyancsak hosszú magyar falusor zárja le a Mezőségi magyar településterületet: Cegőtelke, Kentelke, Sajósárvár, Sajókeresztúr, Sajószentandrás,

vándorlásnak, idecsatlakozik a Nagyszamos északi és az egyesült Szamos két partjának román telepsora: Paptelke, Kiskalocsa, Csernek, Bezdédtelek (390–393), Gorbósalamon, Nagykeresztúr, Tótszállás, Hegyköz, Kiskeresztúr, Szurdok, Szalonnápaták, Csűrűfalva, Kisdoboka, Oroszmező, Kabolapatak, Tormapataka (395–406), Almáscsáka (613), Zálha, Alsócsobánka, Gorbómező, Aszó, Felsőcsobánka, Veck, Gyurkapataka, Pusztajfalu, Tálósfalu, Kecskéháta, Antos, Bujdos, Kisgrice, Erdővásárhely, Nagymező, Alsóbagmász, Kálna, Semesnye, Közfalu, Nagyborsó, Oláhfordorháza, Döböröcsény, Csicsókápolna, Kishavas, Falkosány, Guga, Felsőkosály, Kackó, Tőkepaták, Dészkegyes, Felsőbogáta, Alsóbogáta, Pestes, Révkolostor, Csátány, Szelecske, Dészörbő, Csicsóujfalu, Lábfa, Gáncs, Csicsógyörgyfalva, Négerfalva, Csicsóbagmász, Nagydebrec, Dögmész, Diófás, Köfarka, Alsóilosva, Kiskaján, Nagykaján, Középfalu, Alsókosály, Szamosmező, Galgó (407–460), Kód, Náprád, Kisgoroszló, Nagygoroszló, Szamosdebrecen, Kismező, Hosszújfalu, Szilágyróna, Turbóca, Csokmány, Aranymező (210–220). Ezekről északra egészen a Lápos völgyéig a XIV. században északról érkező román telepésrajok szállták meg az erdős vidéket.

¹⁹ Csákgörbőben 1644-ben 80 kétségtelenül magyar férfijobbágy élt (Orsz. Levéltár, Kmon. Urb. F. 26.) Alsóegregy 1460-tól Magyarereggynek nevezik. (Petri i. m. III. 334.).

²⁰ Baca, Szentmargita, Kapjon, Alőr, Felőr, Csicsókeresztúr és Retteg 1405-ben Csicsó várához tartozó »magyar falvak« (Szolnokdoboka mon. i. m. II. 395.), Csicsó Mihályfalva 1405-ben még »oláh«, 1553-ban már »magyar« falu (U. o. II. 395, 426), ugyanakkor az 1405-ben már idézettek közül magyar faluk: Monostorszeg (U. o. V. 189.), Péterháza (U. o. V. 453), Várkudu (U. o. IV. 521.) és Mikeháza (U. o. V. 166.). Kozárvár jobbágai a XVI. században: Gedő, Bakai, Kádár, Marai, Mindenes, Baka, Byro, Ferencz, Szenes, Nagy, Szász, Pesch, Tatár, Damokos, Petkes, Szemes, 1618-ban Sajtos, Petkes, Vítális (U. o. IV. 431–435.), Árpástón 1566-ban Vajda, Jákó, Márton, 1577-ben Vajda, Móricz, 1615-ben Jó, Czíkó (U. o. I. 70–73.), Kőcsen 1577-ben Sidó, Gergely (U. o. IV. 384.), Virágosberek 1645-ben jobbágyné: Oláh, 5 Éles, Tamás, Nagy, Szabó, Imre, Győrfi, 2 Nagy, Kolozsvári, Fazakas, Veres (O. L. Kmon. Urb. f. 26.).

Sajóudvarhely és Somkerék (604–610).²¹ Körülöttük a XII. század végén érkezett szászok alapítottak falvakat, míg mögöttük a Radnai és Besztercei havasok román néptalaja következik.

A mezőségi részekben a XII. század végétől kezdve okmány-szerűen is tudjuk a magyar falvak kialakulását követni. *A Bandó völgyében* Szentbenedek,²² Szásznyíres, Magyardécse, Almásmálon, Bálványosváralja, Csaba (481–485, 488), *a Mélyes patak mentén* Magyarberéte, Apanagyfalu, Bőd, Vice, Magyarborzás, Kétel, Dellőapáti (496–502), Aranyosszentmiklós, Kékes, Mezőveresegyház, Mányik, Búza, Melegföldvár (503–509), Szászsombor (221) és Feketelak (535)²³ *a Füzes két partján* Szamosújvár (224), Szamosújvárnémeti, Ördöngösfüzes (511–512), Boncnyíres, Szamoshesdát, Vízszilvás, Dengeleg, Nagyiklód (513–517), Szék (519), Vasasszentiván, Vasasszentegedy, Kispujon, Cege, Göc, Császári (521–526), Nagydevecser, Kisdevecser, Szépkényerüszentmárton (529–531), Vasasszentgotthárd (534),²⁴ *Kolozsmegyének a Kisszamostól*

²¹ Kentelke 1622-ben magyar-szász ref. község, jobbágynévek: Zitas, Sus-ter, Ernei, Konner (Névkönyv i. m. 1890. 9.), Sárovaron 1475-ben 5 Fygei, 4 Orozfy, Zenthgothardi, Was, Mayus, Mochoy, Thalass, Boos, Mochy, Zarka, 2 Sutor, 2 Byro, Weres, Cheplew, Deak, Zekeres, Fazakas (Orsz. Levéltár, Bethlen It.), Sajókeresztúron 1580-ban Szász, Kis (Szolnokdoboka mon. i. m. VI. 15.), Sajószentandrás 1502-ben Székely, 1510-ben Völgyi (U. o. VI. 33.).

²² Szentbenedek gótikus r. kat. temploma ellenére már 1553-ban oláh falu (U. o. VI. 325.).

²³ Bődön jobbágynévek 1505-ben Deák, Tóth, Szörös, 1524-ben Kis, 1576-ban Barla, Elek, 1654-ben Varga, Bartus (U. o. II. 265–266.), Búzán 1644-ben 23 jobbágyné 29 fiúgyermekkel, 4 szabados 8 fiúgyermekkel, 4 özvegy 3 fiúval, 3 zsellér 1 fiúval mind magyarok, köztük 2 Oláh, 1 Szász (O. L. Kmon. Urb. f. 26.), Magyarborzáson jobbágynévek 1499-ben Nyilas, Takács, Bán, Kis, Palatkai, Ales, Balás, Kutas, 1577-ben Szilágyi, Hencs, Kis, Bercsényi, 1610-ben 2 Székely, 1618-ban Rósa, Mészáros, 1654-ben Nagy, Bány, Pap, Kutas, Borzás, Sárközi, Rosa (Szolnokdoboka mon. i. m. II. 253–256.), Kételyen 1435-ben Thyves, ökrös, 1499-ben Varga, Baltazár, Hencz, 1576-ban Boldizsár, Bán, 1654-ben Szakács, Henc, Nagy, Boldizsár, Varga (U. o. IV. 353–355.), Mányikon 1523-ban Takács, Biró (U. o. V. 131.), Melegföldváron 1477-ben Bereczk, Biró, 1495-ben Burián, Kisburián (U. o. IV. 153.), Szászsomboron 1663-ban Dombi, Szikra, Gál. Ugyanitt 1407-ben egy oláh jobbágyné, Bolgár László (U. o. VII. 159, 164.). Feketelakon 1596-ban 20 jobbágyné, 1644-ben 5 jobbágyné 6 fiúval és 1 szabados 2 fiúval él, mind magyarok (U. o. III. 437. és O. L. Kmon. Urb. f. 26.).

²⁴ Németin 1590-ben 9 magyar puskás, 1612-ben 20 magyar darabont és puskás élt, jobbágyné 1617-ben Somkúti, Aszalos, Kis, 1643-ban Fazakas, Gombos, Szabó (Szolnokdoboka mon. i. m. VI. 259–261), Boncnyíresen jobbágyné 1525-ben Balynt, 1568-ban Olajos, Boros, Mór (U. o. II. 231–232.), Heszaton 1509-ben Fodor, 2 Bereczk, Kocsi, Szabó, Felnagy, Kapás (U. o. IV. 22.), Vízszilváson 1482-ben Hegedüs, Szentgyörgyi, 1598-ban 15 magyar jobbágyné (U. o. VII. 121–124.), Dengelegen 1481-ben Tóth, Szilágyi, 1683-ban Kovács, Nagy (U. o. III. 265, 269.), Nagyiklódon 1483-ban Biró, Öri, Bonczidai, Budai, Pető, Magyarai, 1634-ben 22 család, köztük 1 Oláh, 1 Ficsor, a többi magyar nevű (U. o. IV. 73, 79.). Vasasszentiván 1597-ben »magyar falu« (U. o. VII. 66.), Szentegeden jobbágyné 1505-ben Tar, Kádár, Jó, 1529-ben Székely, Török, 1555-ben Hertl, Kis (U. o. VI. 331–333.), Cégén 1667-ben Magyarai, Szőke, Kurta, Fekete, Béres (U. o. II. 482.), Göcön 1496-ban Markos (U. o. III. 547.), Kisdevecseren 1577-ben Mester, Ágoston (U. o. III. 293.). Szentgotthárdon, bár r. kat. egyházas hely volt a középkorban, már 1430-ban voltak oláhok (U. o. VI. 343.).

keletre eső felében Bonchida (539), Györgyfalva (546), Ajton (548), Magyarpata (550), Magyardezmér (552), Kolozs (555), Magyar-kályán (558), Szovát (559), Visa (561), Vajdakamarás (564), Magyarkeszü (567), Mócs (568), Katona, Pusztakamarás, Noszoly, Botháza, Tótháza (571–575), Berkenyes, Szopor, Magyarfráta (578–580), Báld (582), Nagysármás, Tuzson, Ózdiszentpéter (584–586), Kiscég (590), Mezőviszolya, Mezőköbölkut (593–594), Komlód (602), Gyeke (537) és Légen (538) magyar lakossága² gazdasági erőben és lélekszámban biztosították a táj magyar jellegét, de már a XIV. század közepe óta számolhatunk itt is román bevándorlással.²⁶

ROMÁN NÉPSZIGETEK

AZ ELŐBB ISMERTETETT területeken a magyarság és román-ság egymástól élesen elváló, külön tömbökben települt; a Mezőségen jellegzetes vegyeslakossági helyzet jött létre. A földesurak a kiterjedt faluhatárokat megosztották és az eredeti magyar lakosság mellé románokat telepítettek. Így jöttek létre a XIV. század utolsó évtizedeiben és a XV. században a Mezőségen gyakori ikerfalvak (az első Magyar- és Oláhfráta 1391-ben,) melyeket »Magyar« és »Oláh« jelzővel különböztetnek meg egymástól. A XV. században hosszú sorát ismerjük az ilyen kettős falvaknak, nagyrészüket azonban ké-

²⁵ Pata románjai a XV. század elején tűnnek fel, mert akkor válik szükségessé az eredeti magyar telepet Egyházas- vagy Magyarpata névvel megkülönböztetni. Jobbágynevek XV. sz.: Fodor, Bewthes, Zöld, Székely (Csánki i. m. V. 393.). Az 1315 óta ismert Dezmér oláh ikerfaluja 1446-ban tűnik fel, a középkorban külön állnak Magyar- és Oláhdezmér. Középkori jobbágynevek: Szabó, Székely, Horváth (U. o. V. 345.). Az 1326 óta ismert Kályán 1457-ben Két Kályán néven szerepel, majd rövidesen mint Magyar- és Oláhkályán állandósul (U. o. V. 365.). Pusztakamaráson középkori jobbágyok Iso és Oswald (U. o. V. 395.), Berkenyesen Fodor, Dávid, Laki, Beythes (U. o. V. 334.), Szoporon Varga, Mátyus, 2 Biró, Retkes (U. o. 415.). Az 1331 óta ismeretes Fráta mellé 1391 körül telepítenek románokat, ez a telep viseli 1413 után az Oláhfráta nevet (Fekete-Nagy-Makkai i. m. 414.). Az 1329-ben feltűnő Sármás oláh ikertelepéről 1438-ban hallunk először, különmaradnak mint Magyar- és Oláhsármás (Csánki i. m. V. 399.). Cég ikerfaluja, a mai Nagycég mint Oláhcég szerepel, a magyar falutól megkülönböztetésül (U. o. V. 343.). Viszolyán 1506-ban Jankó Gál a bíró (U. o. V. 425.). Köbölkút középkori lakosai: Zaaz, Biró, Geréb (U. o. V. 370), Komlódon középkori jobbágyok: Modra, Ferenc (U. o. V. 369.), Gekén Fodor, László (U. o. V. 357.).

²⁶ A középkori eredetű mezőszéki mezőségi román falvak a következők: A Nagyszamos balpartján Omlásalja (476), Alsó- és Felsőoroszfalu, Füge, Felső- és Alsóegres (491–495), a Bethlen család középkorvégi telepítései. A Bandó-völgyben Csabaújfalu, Bátor és Coptelke (486, 487, 489) A Füzes mentén Cente (503), Füzesmíkola (512), Kisiklód (518), Kisszék (520), Mohaly (527), Kékesvásárhely (528), Erdőszombattelke (532), Kötke (533), nagyrészt a Wass család XIV. századi telepítvényei; a kolozsi részeken Felek (545), Bós (549), Oláhpata (551), Oláhdezmér (553), Kara (554), Korpád (556), Oláhkályán (557), Köteland (560), Palatka (565), Pete (566), Mezőgyéres (569), Mezőszombattelke (570), Mezőőr (576), Aranykút (577), Oláhfráta (581), Kissármás (583), Meződomb (588), Nagycég (591), Budatelke (592), Lompért (597), Mezősolyos, Oroszfája és Nagynyulas (600–603), a XV. század elejétől kezdődő román bevándorlás eredményei nagyrészt. A kolozsmegyei falvak nemzetiségváltásának sajátos okaihoz lásd Balázs i. m. 39–40.

sőbb összeolvadt. Kétségtől ilyenek azok is, melyeket térképünkön román lakosságúnak tüntettünk ugyan fel, de tudjuk, hogy a középkorban vagy az *újkor elején* magyar egyházas helyek voltak: Ród (547), Béré (562), Mezőszentgyörgy (587), Mezőszilvás (589), Septér (595), Mezőörményes (596), Mezőszentmihály (599).²⁷ Ezekben a magyar és román lakosság együttélt. Más esetekben a román telep véglegesen különvált a magyar anyafalutól és új néven élt tovább, ismét más magyar faluk valamilyen oknál fogva elnéptelenedtek s román lakosságot kaptak. Az eredeti lakosság magyar voltát a helynevek épen eléggé igazolják, a mezőszéki román falvakat még a románok is magyarból átvett névvel nevezik.²⁸

VÉGIGTEKINTVE így a felvett területet, megállapíthatjuk, hogy az egész középkoron át s az újkor elején is az északerdélyi nemzeti-ségi kérdés fejlődése szabott mederben, a terület földrajzi adottságainak megfelelően alakult. A magyar falvak a termékeny folyó-völgyekben az u. n. energikus pontokat foglalták el s a lakosság számát tekintve is, komoly agglomerációkká nőttek ki magukat. A határaikba települt kis román szórványok nem módosították érezhetően a táj etnikai képét, emellett az életforma, a vallás és nyelv különbsége mindkét részen megakadályozta a tömeges beolvadást. Szórványos asszimiláció ugyan, mint az érintkezés természetes velejárója, a nyelvi határterületeken kétségtől előfordult, tudunkkal azonban inkább a magyarság javára, amint azt Zsibó, Inó vagy Oláhfenes említett esetei s a magyar falvakban előforduló »oláh« jobbágynévek bizonyítják. A románságnak ezeket a veszteségeit némileg ellensúlyozta a hegyvidéki magyar pásztoroknak a beolvadása, akik a román tömegek közt nem sokáig őrizhették nyelvüket. Az igazi mozgalmasságot ebben a korban a növekvő ütemű román bevándorlás jelentette, mely a hegységek üres területeit töltötte fel s a XIV. század végétől kezdve a Mezőségre is kicsapódott, bár a románság ekkor még alig lépte át természetes életterületének határait. A román falvak azonban bármennyire is nagy számot képviselnek a középkor végén, lélekszámban mégsem haladhatták meg a magyar falvakat, mert a hegyvidéki település természeti korlátainak következtében is általában 6–10 jobbágycsalád fért meg kerteik közt, míg a magyarokban nem ritka az 50–60 jobbágycsaládnyi átlag.²⁹ *Tehát a XVI. század közepéig, amennyiben északerdélyi szórványkérdésről beszélhetünk, az csak a magyar néptömb között élő román szórványokra vonatkozhatik.*

²⁷ 1500 körül még külön Magyar- és Oláhród van (U. o. V. 397.) Béré 1411-ben »habitoribus destituta«, 1467-ben mint Oláhbéré tűnik fel (U. o. V. 332). A többiekre lásd Balázs i. m. 38–40. Megjegyzendő, hogy a középkorban Palatka, Bős és Kara is magyar-román ikerfalvak voltak, mára azonban román többséggel összeolvadtak. (U. o. V. 379.).

²⁸ Erre vonatkozólag lásd Kniezsa István: Erdély földrajzi nevei, »Erdély«, Bpest, 1940. 77.

²⁹ A középkori román falvak lélekszámára vonatkozólag lásd: Makkai László, Balkáni és magyar elemek a magyarországi román társadalomfejlődésben, 8. (Klny. a Hitel 1941. évi folyamából).

A PUSZTULÁS KEZDETEI

AZ ERDÉLYI NEMZETISÉGI ERŐVISZONYOK terén a XVI. és XVII. század eseményei végzetes fordulatot idéztek elé. A háborús csapások, melyek az országot sújtották, gyökerében támadták meg a magyarság népi életerejét s a románság előzönlötte a magyar néptalajt is.

Kétségtelen, hogy már a középkorban hozzájárultak a román terjeszkedéshez a magyarságot ért katasztrófák is, ezeknek méreteiről és következményeiről azonban nem állnak pontos adatok rendelkezésünkre. Nem ismerjük közelebbről a XIV. század közepén pusztító pestisjárvány népesedési okozatait s az 1437–38 évi parasztlázadást is csak valószínűség szerint hozhatjuk kapcsolatba Északerdély magyar jobbágylakosságának megfogyatkozásával, a XVI. század háborús eseményeinek a nemzetiségi egyensúlyt erőszakkal megbontó hatásáról azonban már biztos adataink vannak.

Zápolyai János és Habsburg Ferdinánd küzdelmei Erdélyt is évekre hadszínterré tették s a polgárháború áldozatait növelte a külső erők beavatkozása; főleg Rareș Péter moldvai vajda pusztító becsapásai.³⁰ Fráter György halála után különösen válságos esztendőök szakadtak az országra, Castaldo császári tábornok megszálló csapatai sáskajárásként élték fel azokat a vidékeket, ahová beszéllésolták őket, úgy hogy az 1553. évi kolozsvári országgyűlés panasza szerint egész vidékek néptelenedtek el sanyargatásaik miatt.³¹ 1556-ban a visszatérő Izabella királyné segítségére jövő moldvai hadak a hosszú ostrom alatt tartott Szamosújvár és Bethlen környékét tették tönkre,³² a nyugati határszélén, főleg Szilágy és Szatmár megyékben pedig János Zsigmond és a felsőmagyarországi császári hadvezérek háboruszkodása teremtetett a föld népe számára elviselhetetlen helyzetet. 1570-ben már olyan dobokamegyei falvokról hallunk, melyekben a kipusztult keresztények (magyarok) helyén oláhok s más nemzetiségek élnek.³³

Az igazi katasztrófát a mezőiségi magyarságra azonban a századforduló évei hozták. 1599–1600-ban Mihály vajda gyűlevész hadai pusztították végig Erdélyt, majd a goroszlói csata (1601. aug. 3.) után bosszútól lihegve bocsájtotta hajdúit épen Északerdély falvaira s részben ez is okozta vesztét, az oktan dűlásokon felháborodott Básta meggyilkoltatta. A prédára éhes szabadcsapatokkal azonban Básta sem bírt, a Báthori Zsigmond visszatérésével kiűjult harcok minden fegyelmezést lehetetlenné tettek. 1602 elején, Beszterce ostromával kapcsolatban elpusztult, elnéptelenedett a Mezőség északi fele. »Föld népe szorult erdőkebelbe, havasokba, hegyekbe

³⁰ Bűzát pl. 1545-ben Péter vajda martalócai égették fel (Szolnokdoboka mon. i. m. II. 311.)

³¹ Erdélyi Országgyűlési Emlékek I. 441.

³² U. o. I. 483.

³³ ...»que olim a cristianis culte et inhabitata fuissent et per varia disturbia et incursiones hostium devastate extitissent, nunc autem a Valachis et aliis nationibus habitarentur« (Szolnokdoboka mon. i. m. I. 91.).

– rettenetes nagy hidegségben. Nem találának magoknak rejteket; erdőben is felkeresék őket, nagy kegyetlenséget rajtok tésznek... kikben azután sokat láttunk, hogy koldultanak, kik azelőtt marhas emberek voltak és jól birták magokat» – írja a szemtanú.³⁴ 1603-ban történt összeírás szerint alig volt falu, amelyik ezeket az időket átvészelte volna. *A Mélyes völgyében* Apanagyfalu, Mányik és Bőd teljesen elpusztultak, Aranyosszentmiklóson 5 lélek és 5 ház, Búzán, a hajdan népes mezővárosban 4 lélek és 5 ház, Feketelakon 5 lélek, Melegföldváron 3 lélek, *a Fűzes mentén* Boncnyiresen 2 lélek, Császárin 1 lélek és 1 ház, Centén 5 lélek, Kisdevecseren 6 lélek és 6 ház, Nagydevecseren 8 lélek, Vasasszentivánon 2 lélek maradt; *a Nagyszamos partján* Monostorszeg, Alőr, Mikeháza, *a Sajómentén* Kentelke és Sárvár pusztán állottak, Kapjonban csak 4 lelket találtak.³⁵ Messze környék vált embernemlakta tájékká. »E romlást szenvedék e helyek: Kolosvár, Deés tartomány vidéki, Gyalu, Bánffi Hunyad, Kalotabeliek, Görgény, Beszterce vidéke és nagy sok többben.«³⁶ Már 1602-ben azt jelenti Básta, hogy Erdély régi jólétének alig vannak nyomai, a fegyver, a tűz, a pestis és az éhség megemésztették, főleg a jobbágyságot.³⁷ 1603-ban Székely Mózes török-tatár hadai és Básta vallonjai és hajdui egymással versengve dulták el azt is, ami maradt. »Annyira megromlottunk – panaszolja az 1604. évi kolozsvári országgyűlés – hogy szegény jobbágyságunk elpusztultának, hogy igen kevés helyen lakik falun egy vagy két ember; az hul pedig laknak is valami kevesen, éjjel-nappal rajtok vagyon a vitézlő rend«.³⁸

E szörnyű esztendőket népesedési következményeit mutatja, hogy Vasasszentgotthárd földesurai még 1638-ban is Moldvába küldenek telepítési ügynököket jobbágyot szerezni.³⁹ A XVII. században egyszerre felszökik a mezőszéki jobbágyság közt a Moldvai név aráyszáma, de arra is van adatunk, hogy Kővárvidékéről is megindult a románságnak dél felé való özönlése.⁴⁰ Ezzel párhuzamosan a XVI. században még magyar lakosságú falvakban feltűnedeznek a román jobbágyság nevek.⁴¹

³⁴ Enyedi Pál (tkp. Szamosközy István) éneke az erdélyi veszedelmekről (Mikó Imre: Erdélyi Történelmi Adatok I. Kolozsvár, 1855. 187.).

³⁵ Szolnokdoboka vm. mon. i. m. a szóbanforgó falvaknál.

³⁶ Enyedi Pál i. m. 188.

³⁷ »Questo regno havuto fama di essere pieno di tutte le cose necessarie. Fu veramente tale, ma ne restano a pena i vestigii, in tal modo il ferro, il fuoco, la peste, le fame l'hanno consumato. N' è ben avanzata qualche nobiltà, ma il villano, ch'è quello che dà al vivere e fa l'entrate, è morto.« Magyar Történelmi Emlékek I. 37. k. 135.

³⁸ Erdélyi Országgyűlési Emlékek V. 264.

³⁹ Szolnokdoboka mon. i. m. VI. 348.

⁴⁰ 1644-ben Budatelkén 13, Kócson 3, Centén 4, 1651-ben Dombon 3, Pagocsán 1, 1697-ben Sárváron 1 »Moldvai« (Moldowan, Molduan, Moduai stb.) jobbágy név fordul elő (Országos Levéltár. Kmon. Urb. f. 26.).

⁴¹ A románok újabkori bevándorlásáról Jakó Zsigmond (A románok megtelepülése az újkorban, »Erdély és Népei«, Bpest, 1941.) és Szabó T. Attila (A románok újabkori erdélyi betelepülése, Hitel, 1942. 3. szám) alapos tanulmányokat írtak, eredményeik könnyen hozzáférhetők lévén, fölöslegesnek tartom itt újraközölni azokat.

KÉT POGÁNY KÖZT

FÉLÉVSZÁZADOT sem tartott »Erdély aranykora« s II. Rákóczi György lengyelországi kalandja után újból tűzbe-vérbe borult minden. 1658-ban a tatár kán a Marosvölgyön feljőve a Nádasmentét, Kalotaszeget, az Almás völgyét és a Szilágyságot dúlta végig, 1660-ban Szeidi Ahmed pasa a Szilágyság, az Almás és a Borsa völgye elpusztítása, Rákóczi leverése után a Szamos mentén Désig küldi portyázóit s visszatérve az Érmeiléket hamvasztja el.⁴² Váralmás, ahol 1644-ben még 99 színmagyar férfijobbágyot számoltak össze, úgy elnéptelenedett, hogy református papját sem tudta eltartani.⁴³ A lakosság, ha le nem vágták vagy rabszíjra nem fűzték, menekült, amerre látott. Almásszentmária református egyházának kelyhét a középlakiak vették őrizetbe, azzal, hogy »ha a futásból hazajőnek, adják vissza«.⁴⁴ Sohasem tértek vissza, s a falu ma tiszta román. S hány magyar község lakói maradtak örökre oda, hogy helyüket a jövevény románságnak engedjék át! 1661-ben Ali pasa jött be Kemény János ellen, s a fejedelmet üldözve a Szamos völgyén a szatmári részekig hatolt, majd visszaútjában Dés és Marosvásárhely között a Mezőségen vágott át, miközben egyik rablócsapata a Borsa és az Almás völgyét kereste fel újból. Az egykorúak horribilis számokban fejezik ki azt a veszteséget, mely ezekben az években Erdélyt lélekszám tekintetében érte. Ha az adatok nem is egészen megbízhatóak, nyugodtan hihetünk a szemtanúnak, aki szerint »az egész ország elpusztult, a török annyi lakost hajtott el, hogy Erdély csaknem sivatagnak látszik.«⁴⁵

Ezuttal az sem adatott meg a szerencsétlen tartománynak, ami Básta kora után megadatott: néhány évtizednyi nyugalmi idő. Várad eleste után a török hódoltság területe Kolozsvárig és Désig terjedt ki, épen azt a vidéket sújtották tehát a török martalócok garázdálkodásai, melyet Básta hajdui mégsem pusztítottak el teljesen. A Kisszamos balpartjának magyarsága ekkor szenvedte a végső, ezúttal végzetes csapást, mely szörványsorsba taszította. Récekeresztur esete, ahol 1674-ben még csupa magyar jobbágy él, de református temploma 1706-ban már romokban hever és hívei megfogyatkoztak,⁴⁶ nem egyedülálló, Kolozs és Szolnokdoboka megyék nyugati felének falvai hasonló helyzetbe kerültek. A Váradhoz közel eső vármegyékben »ez időben öt-hat mértföldnyire is egy faluban egy kunyhó nem volt, egy ember nem lakott; elraboltattak, levágattak és a dög miatt meghaltak«.⁴⁷

A török pusztításokba belekapcsolódtak s a pogány kiverése után még évtizedekig folytak a kuruc-labanc háborúk emberirtó vál-

⁴² A XVII. századi Erdély területét érintő török hadjáratokról tanulságos térképet közöl Hóman-Szekfü: Magyar történet, Bpest, 1935. IV. 80.

⁴³ Névkönyv i. m. 1872. 10.

⁴⁴ U. o. 13. 1.

⁴⁶ A magyar nemzet története. Szerk. Szilágyi S. Bpest, 1898. VII. 123.

⁴⁸ Szolnokdoboka moh. i. m. V. 543, 545.

⁴⁷ A 45. számú jegyzetben i. h.

lalkozásai. Az Érmelléke már 1682 előtt áldozatul esett a »két pogány« közti harcnak; németek, törökök és »szatmári tolvajok« Ergiroltot, Érhatvant, Érkávást, Érkisfalut, Érszodorót, Peleszarvadot, Szödemetert, majd beljebb Zálnokot, Korondot, az ekkor véglegesen megszűnt Apácát, a Szamosmentén pedig Benedekfalvát és Vicsát felprédálták, elnéptelenítették és velük pusztult a szomszédos falvak egész sora.⁴⁸ A szilágysági magyarok szörnyű sorsát Szilágybagos esete szemlélteti: 1553-ban még 63 adófizető és 94 adómentes jobbágy lakja, 1663-ban történt feldulatása után 2 ház maradt benne, 1708-ban lakói közül »heten, vagy nyolcan imitt-amott a gazokon magokat megvonni kénytelenítették«, a többi kibujdosott. Még 1715-ben is csak 11 háztartást számoltak benne össze.⁴⁹ Szilágybagos ugyan kiheverte veszteségeit, de ezt nem sok, hasonló szenvedéseken átment magyar faluról mondhatjuk el; a többség elvesztette magyar jellegét. Amelyik a háborús pusztítások ellenére sem halt ki egészen, azt az osztrák hadsereg zsarolása s a katona-beszállásolástól való félelem ugrasztotta szét.⁵⁰

A Rákóczi-szabadságharc megint a Mezőséget próbálta meg; Kolozsvár évekig tartó ostroma alatt az ellenfelek felélték a környéket és feltették a koronát az előző évszázad munkájára. 1703. december 17-én éjszaka például a lovas németek Dengeleg körül 9 falut borítottak lángba, úgy, hogy Dengeleget még 1713-ban is elpusztult falunak mondják.⁵¹ A háborús csapások sorozatát a tatároknak 1717-ben történt beütése zárja be, ekkor égett el az 1704-es tűzvész óta alig tengődő Cege, s valószínűleg ennek következtében kellett 1730-ban Kozárváron románok betelepődését megengedni.⁵²

A háborúk örökös velejáró réme, a pestis a kifosztott, éhező vidékeken szinte sűrűbben szedte áldozatait, mint a fegyver. A kortársak szörnyű képet festenek egy-egy járvány lefolyásáról, üres házak, kihalt falvak jelzik hódító útját. Északerdélyben az utolsó nagyobbméretű pestis 1742-ben dühöngött s főleg Szilágymegye lakosságát tizedelte meg.⁵³ Minthogy pedig a járványok útja rendszeren egybeesik a hadseregek útjával, ekkor is azok a magyar falvak szenvedtek, amelyeket félszázaddal előbb az ellenség pusztított. Ákoson 258-an haltak meg és csak 219-en maradtak életben, Zsibón a halálesetek száma meghaladta a 800-at, Varsolcon 138, Hadadon

⁴⁸ Petri i. m. az egyes faluknál.

⁴⁹ U. o. III. 60–62.

⁵⁰ Pl. a szilágymegyei Egrespatakon. U. o. III. 344.

⁵¹ Szakál Ferenc naplója, »Erdély öröksége«. Szerk. Makkai László. Bpest, 1942. VII. 165.

⁵² Szolnokdoboka mon. i. m. II. 490. és IV. 443.

⁵³ Az 1742–43. évi pestis a következő szilágymegyei falvakban pusztított: Szécs, Göröcsön, Érkávás, Érhatvan, Érkörös, Szarvad, Újnemet, Érszodoró, Pér, Ákos, Szopor, Szakácsi, Tasnád, Csög, Érmindszent, Girolt, Érszentkirály, Érkisfalu, Hadad, Nádasd, Bogdánd, Korond, Erked, Kusaj, Varsolc, Bagos, Borzás, Somáj, Mocsolya, Vicsa és Derzsida, tehát egy-kettő kivételével mind magyar falvakban, és pedig olyanokban, ahol az előző háborús korszak amúgy is meggyöngítette és számbeli kisebbségbe taszította a magyarságot. A pestis leírását lásd Jancsó Béla: *Date nouă despre epidemia de ciumă din Ardeal în 1742–43*, Cluj, 1933. Az 1711. évi pestis áldozatairól néhány adatot közöl Szabó T. Attila i. m. 137. l.

174 áldozatot követelt a járvány, Korondon és Mocsolyán az életben-maradtak egyetlen házban elérték. Ezek az adatok elképzelhetővé teszik a XVII. századi pestisjárványok méreteit; ha a XVIII. század közepén, mikor az ország nyugalmasabb állapotok között volt, ilyen halálozási számok fordulhatnak elő, mennyivel súlyosabb lehetett a csapás háborus, bizonytalan viszonyok közt!

TÖRTÉNELMI MÉRLEG

HA MEGKISÉRELJÜK a kérdés történelmi mérlegét a pillanatnyilag rendelkezésünkre álló adatok alapján felállítani, a pusztulás valódi méreteit megdöbbentő számok tárják elénk. *Szilágy-megye* 106 magyar falujából 46 veszítette el magyar többségét; legtöbbet szenvedett a Szamosmente (10 faluból 7 lett román többségű), épen felére olvadt az Érmellék, majdnem felére a Zilah-Kraszna- és Szilágy-völgy magyar falvainak száma (28:14 ill. 44:18), aránylag jobb a helyzet a Kusaly völgyében (14:5) s még inkább a Berettyó mentén (10:2). *Kolozsmegyében* 56 falut veszítettünk a 113-ból, tehát kerekén 50%-ot. A legrosszabb a helyzet a Borsa-völgyben (13:1), a megyei átlagnál rosszabb a Mezőségen, a Nádasmentén és az Almás völgyében (31:19 ill. 27:15 és 15:10), felét teszi a veszteség a Kapus- és Kisszamos-völgy falvainak (12:6), úgy, hogy abszolút többségét falvainknak egyedül Kalotaszegen sikerült megőriznünk (15:5). *Szolnokdoboka* helyzete a legsúlyosabb, itt még harmada sem maradt meg a magyar többségű falvaknak (96:76). A tájegységek közül aránylag tömör magyarságot őriz a Bandó-völgy (6-ból 2 románosodott el) s ehhez kapcsolódva a Nagyszamos-mente (20:14, tehát 6 magyar falu), a Sajó, Füzes és Mélyes mente azonban már nagyon elpusztult (7:5 ill. 19:14 és 15:13) s a Kisszamos balpartján egyetlen magyar többségű falu maradt (29:28). Végeredményben *a tárgyalt terület 318 magyar falujából 178 vált román többségűvé.*

A XVIII. SZÁZAD ELEJÉN Erdély mezősegi tájainak magyarsága számbelileg megfogyatkozva, gazdaságilag tönkretéve kellett, hogy élélebenjen egy olyan korszaknak, mely semmiben sem kedvezett az erdélyi magyar népi erő újjászervezésének. Az újra meg újra elpusztított falvak lakosságának egy része a török dúlás után épen akkor népesedő Alföldre menekült és résztvett a középkori magyar néptalaj visszahódításában. Más része, éveket töltve a viszonylagos biztonságot nyújtó hegyvidéken,⁵⁴ *életszínvonala kényszerű csökkenése folytán életmódban, gondolkodásban, majd nyelvben és vallásban mind közelebb sodródott a románsághoz* s ez az asszimilálódás azután is folytatódott, mikor elhagyott falujába román telepésekkel együtt tért vissza.

Tudományos és nem tudományos körökben már régóta ismerik,

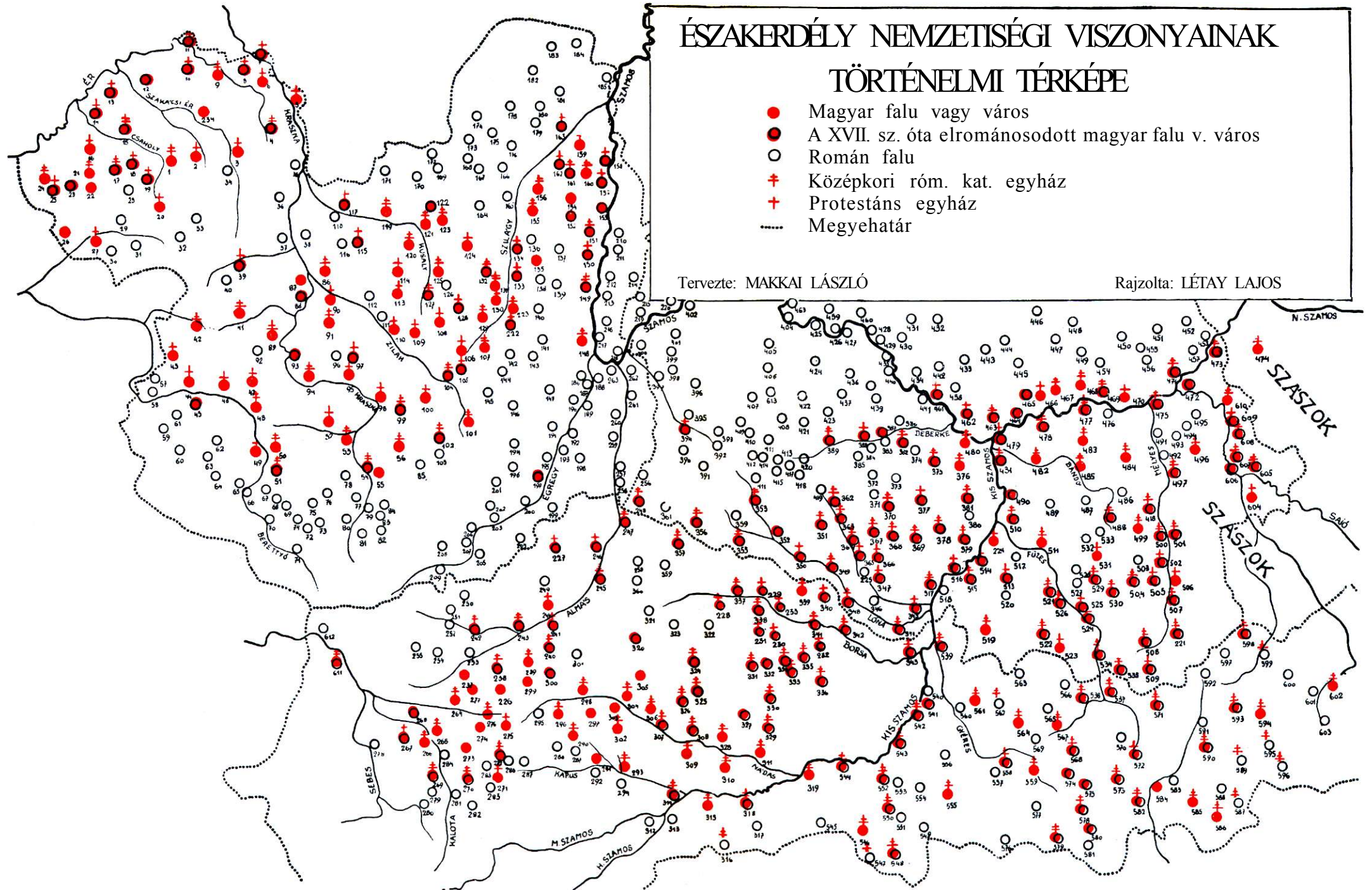
⁵⁴ A havasra menekült lakosságot gyakran csak úgy lehetett visszatérésre kényszeríteni, ha kalibáikat felégették. Jakó i. m. 127–128.

ÉSZAKERDÉLY NEMZETISÉGI VISZONYAINAK TÖRTÉNELMI TÉRKÉPE

- Magyar falu vagy város
- A XVII. sz. óta elrománosodott magyar falu v. város
- Román falu
- ✝ Középkori róm. kat. egyház
- ✝ Protestáns egyház
- Megyehatár

Tervezte: MAKKAI LÁSZLÓ

Rajzolta: LÉTAY LAJOS

vizsgálják és értelmezik azt a feltűnő körülményt, hogy a XVIII. század elején összeírt jobbágyság között, román jellegűnek minősített falvakban milyen gyakoriak a magyar családnevek. Ez a tünet már a középkor végétől kezdve előfordul és részben azzal magyarázható, hogy a román családnevek kialakulása a magyarokénál később indulván meg, az összeírók maguk adtak megkülönböztető előneveket a csak keresztnévvel rendelkező jobbágyságnak. Olyan helyeken azonban, ahol az ilyen magyar családneveket a román lakosság bizonyíthatóan maga is használta – s ez a helyzet úgyszólván mai napig az egész Mezőség és Szilágymegyében – ez a feltevés nem állhat meg, mivel a nevek állandósulása csak folytonos, mindennapi használat útján jöhet létre. Az idevágó kutatások ugyan ma még teljességgel hiányoznak s ismerve az erdélyi jobbágyság állandó belső vándorlása miatt előálló azonosítási nehézségeket, talán nem is kecsegtetnek sok sikerrel,⁵⁵ mégis fel kell tételeznünk, hogy a román jobbágyság magyar családneveinek csak egy része tulajdonítható a szökésekkel kapcsolatos névváltoztatásoknak,⁵⁶ más részük valóban magyar nyelvű közösségekben alakult ki és sokszor magyar eredetet takar. Különböző olyan falvak magyar névanyaga, melyek az összeírás adott pillanatában kétségtelenül román jellegűek s a magyar nevek állandó használatát más egykorú források (pl. anyakönyvek), vagy a mai helyzet bizonyítja, teljességgel érthetetlen lenne. Annál inkább, mivel az ősi román néptalaj falvaiban, még ha az összeíró magyar is, a névsorokban a magyar nevek lényegesen ritkábbak, vagy egyáltalán nem fordulnak elő.⁵⁷

⁵⁵ V. ö. Maksai Ferenc: Magyar-román együttélés az erdélyi részeken, Erdélyi Múzeum, 1942. 242. sköv. l.

⁵⁶ Egészen kivételes esetet közöl Szabó T. Attila i. m. 142. l.

⁵⁷ 1538-ban Oláhcsukon Kys, Fodor, Phylep, Zabo, Wak, Nagh, Serfezew, Magyar, Foghas, Santha, Sypos stb. jobbágyság, de nagyrésztük viselőinek nemzetiségét elárulja az ortodox egyházban szokásos keresztnév. Természetesen a nyugati és keleti egyházban egyaránt szokásos keresztnévek esetében a nemzetiségi hovatartozás még megközelítőleg sem dönthető el. 1644-ben Budapesti kén a következő jobbágyság fordulnak elő: Veres, Kopasz, Hegyes, Farkas, Kis, Ravasz, de ortodox keresztnévekkel, ugyanakkor 13 »Molduan« és néhány Kövári, jelezve a lakosság egy részének származási helyét. (Erd. Nemzeti Múzeum, Sutyi lt. C/20. és Orsz. Levéltár, Kmon. Urb. f. 26.). A XVIII. század eleji összeírásokban főleg Középszlónok és Kraszna megyékben, tehát a mai Szilágymegyében van feltűnően sok magyar nevű román, bár a megye lakosságának 50%-át már akkor is romának kell tartanunk. Összehasonlításképpen közöljük a fogarasi, ugyanolyan körülmények közt készült összeírást is.

Megye	Összeírás éve	Magyar nevű jobbágyság	Római nevű jobbágyság
Középszlónok	1715	775	312
Középszlónok	1720	1885	705
Kraszna	1715	366	59
Kraszna	1720	748	219
Fogarasi föld	1713	216	1579

(A fogarasi magyarok Fogaras és Sárkány városokban élnek). Ebből is látható, hogy ahol a románok a középkor óta otthon vannak, az összeírók mindegyik román neveket találtak. Lásd: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában, Magyar Statisztikai Közlemények XII. Bpest, 1896. 60, 61, 66, 68 és 206. A kötet egyébként is sok értékes adatot tartalmaz a népességi viszonyokra vonatkozólag.

A mezőszéki magyar népelem nagyfokú elrománosodását tehát történelmi ténynek kell elfogadnunk, ha pillanatnyilag nem is áll módunkba ennek arányairól tiszta képet alkotni. A már említett életformaváltoztatáson és állandó együttélésen kívül az asszimiláció főokát az egyházi gondozás válságában kell keresnünk. Az erdélyi magyarság, a Székelyföld egyes vidékeit kivéve, túlnyomó többségében református vagy unitárius vallású volt. A nemzeti fejedelemség bukásával a protestántizmus elvesztette a hivatalos támogatást, a zavaros időkben tömegesen elpusztult eklézsiák visszaállítására sem anyagi, sem erkölcsi lehetőség nem adódott és a pásztor nélkül maradt hívek a hatalmi eszközökkel is pártfogolt görögkatolicizmus táborába olvadtak bele, ami jórészt együttjárt az elrománosodással. Számos buzgó katolikus földesúr egyenesen elősegítette ezt a folyamatot, megakadályozva protestáns jobbágynak a románság terjeszkedését mozdította elő, mert az igényesebb, törvényadta jogainak tudatában makacsabb magyar jobbágnak elébe helyezték az engedelmesnek mutatkozó románt.⁵⁸ Káros illúzióiból csak a Hóralázadás rémségei ébresztették fel az erdélyi nemességet, de a röviddel azután meginduló nemzetiségi öntudatosodás, majd a nyelvharc megmerevítették az addig úgyszólván cseppfolyós állapotban levő határozatlan nemzetiségi erőviszonyokat s a nyelvileg és vallásilag elszakadt magyart a folyton erősödő nemzeti érzés véglegesen a másik táborhoz kapcsolta. Messze vezetne, ha kitérnénk itt arra, hogy a nemzeti gondolat ébredése milyen végzetesen hátrányos helyzetben találta a magyarságot, annyi azonban tény, hogy a mai etnikai térkép egy olyan adott pillanatnak hosszú időre szóló lerögzítése, melyben a magyarság, nem lévén ura sorsának, nemcsak hogy nem tudott idegeneket a maga részére vonni, hanem saját bizonytalan s talán kedvezőbb időkben megmenthető véreit is elveszítette.⁵⁹

MAKKAI LÁSZLÓ

⁵⁸ A protestáns-görögkatolikus és magyar-román viszonylatra vonatkozólag itt, helyszűke miatt csak Szabó T. Attila idézett művére utalok.

⁵⁹ A mellékelt térkép egyházi adatait az idézett munkákon (Petri, Csánki, Szolnokdoboka mon., Névkönyv) kívül Ortway Tivadar, Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején c. munkájából vettem (2 kötet és térképek, Bpest, 1891.). A szövegben a falunévek után közölt számok a térkép számait jelentik. A térképen feltüntetett egyházi adatokat fölöslegesnek tartottam a szövegben újraközzélni, úgyszintén nem bizonyítottam a ma is magyar többségű falvak régi magyarságát. Szórványfalunak, azaz elrománosodott falunak tekintettem mindazon falvakat, melyek a XIX. században román abszolút többségűek. Természetesen a magyar szórványok közt vannak igen erős, életképesek is, de ezeket a parány-szórványoktól megkülönböztetni sem a térképen, sem a szövegben helyszűke miatt nem volt mód. Ezuton köszönöm meg dr. Jakó Zsigmond szivességét, mellyel figyelmemet az Országos Levéltárban és az Erdélyi Nemzeti Múzeumban őrzött néhány jobbágyösszeírásra felhívta.